

Գար. Հակոբյան

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՈՍՔ ՔՐԴԵՐԵՆԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Դարերով զիր ու գրականություն չունեցող քուրդ ժողովուրդը, որ այնքան սերտ կերպով կապված է հայ ժողովրդի հետ, որից բազմաթիվ բառեր է փոխ առել և որին բազմաթիվ բառեր է փոխ տվել, շնորհիվ Սովետական իշխանության վարած ազգային ճիշտ քաղաքականության և մշտական հոգատարության, ստեղծեց իր զիրն ու գրականությունը, և քուրդ մանուկն այսօր դպրոցում իր մայրենի լեզուն սովորելու բախտին է արժանացել:

Ամեն մի ժողովրդի ուղղագրություն իր թերություններն է ունեցել, որոնք դարերի ընթացքում հետզհետե շտկվել ու դեռ շտկվում են:

Դրդական նորաստեղծ այբուբենն ու ուղղագրությունը ևս, որ ընդամենը միայն 25 տարվա պատմություն ունեն և, բնականաբար, այդ 25 տարում չէին կարող շտկվել ու կատարելության հասնել, զերծ չեն թերություններից և կարիք ունեն շտկվելու:

Դրդական այբուբենը, որ 39 տառից է բաղկացած և հիմնականում ուսականից է վերցված, ընդամենը միայն 26 հիմնական տառ է ընդգրկում, բաց թողնելով Ն, Ե, Զ-ն, և ընդգրկելով չորս օտար տառ՝ Լ, որ հայերեն հ-ի նման է հնչվում, Գ, որ հայերեն դ-ի նման է հնչվում, Վ, որ հայերեն վ-ի նման է հնչվում և Օ (օ)։ Մնացած 9 տառերը լրացված են վերոհիշյալ 26 տառից։ Մեկը՝ Բ-ն գլխավորապես գնելով և նրանից երկու տառ ստեղծելով՝ Թ և Թ, 7-ը հիմնական և մեկ օտար՝ Ի տառի վրա շեշտ դնելով և, այսպիսով, այդ 9 տառերը ձևավորվելով:

Այբուբենի 39 տառից 4-ը նույնանիշ են, այն է՝ Դ, Ե, Զ Վ, որոնք նույն ֆունկցիան են կատարում, ինչ Գ, Ի, Զ և Բ։ Այսպիսով սաացվում է երկու Գ, Դ (դ), երկու Ե, Զ (ն), երկու Զ, Թ (փափուկ ը) և երկու Բ, Վ (վ), որոնցից առաջին Գ-ն, որպես փափուկ հնչվող, երկրորդ Դ-ն՝ որպես կոշտ, առաջին Ե և Զ-ն պարզ բառերի համար, երկրորդ Ե և Թ-ն՝ կոկորդային բառերի համար:

Առաջին՝ պարզ Գ-ով (դ) գրվում են գարգար, գъжък և այլ բառեր, իսկ երկրորդ՝ կոշտ Դ-ով (դ) գրվում են баг, багчә, Багчо և այլ բառեր։ Նույնն է թե հայերենում ընտրելինք երկու հատ դ. մեկը որպես փափուկ, մյուսը՝ կոշտ — փափուկը՝ իղձ, հղի, հեղեղ և այլ բառերի համար, իսկ կոշտը՝ Ղազար, Ղուկաս, Ղամբար և այլ բառերի համար։ Մինչդեռ մի դ-ն երկու գեպքում էլ գրվում է և չփոթություն առաջ չի բերում:

Առաջին՝ անշեշտ՝ պարզ Ե-ով գրվում են һәрге, һерс, һәр և այլ բառեր, իսկ երկրորդ՝ շեշտավոր՝ կոկորդային Ե-ով գրվում են һәсәһ, һә-мид, ԻԹ և այլ բառեր։ Սաացվում է նույնը, ինչ նախասովետական հայերեն ուղղագրության ժամանակ, երբ հուր բառը Ե-ով էր գրվում, իսկ

հուշ-ը՝ յ-ով-յուշ, հետիոտն՝ հ-ով, էր գրվում, իսկ նոտակայսը՝ յ-յոտակայս, կամ Հմայակը, Համբարձումը՝ Ո-ով, իսկ Հակոբը, Հարությունը՝ Յ-ով — Յակոբ, Յարություն և այլն, կամ ինչպես նախասովետական ուսերեն ուղղագրության ժամանակ, երբ Ֆիլիպը Փ-ով էր գրվում Филипп, իսկ Ֆադեյը, Ֆեոդորը՝ Թ-ով (Ֆիտա) Өадеѣ, Өеодор և այլն:

Առաջին պարզ և անշեշտ Թ-ով գրվում են ӨлӨк, ӨмӨк, Өва և այլ բառեր, իսկ երկրորդ՝ շեշտավոր ու կոկորդային Թ'-ով՝ Ө'рӨбӨ, Ө'иар, Ө'рд և այլ բառեր:

Առաջին՝ պարզ Ե-ով գրվում են ав, ава, сев, և այլ բառեր, իսկ երկրորդ Ե-ով՝ кӘв, дӘв, ҫав և այլ բառեր:

Ստացվում է ճիշտ նույնը, ինչ նախասովետական հայերենի ուղղագրության ժամանակ, երբ վարդավառը գրվում էր վ-ով, իսկ բնագավառը՝ «ւ»-ով (վարդավառ, բնագաւառ և այլն), կամ ինչպես նախասովետական ուսերենի ուղղագրության ժամանակ, երբ կա նշանակող եսաբառը Ե-ով (ե) էր գրվում (есть), ուսել նշանակող եսա-ը՝ Ե-ով (յատ) — Դесть, խաղաղություն նշանակող միր բառը՝ Ի-ով — мир, աշխարհ նշանակող միր-ը՝ ի-ով — мир, փոքրից կամ միքի նշանակող ցեսկոյկուն՝ Ե-ով — несколько. իսկ միքանի նշանակող ցեսկոյկուն՝ Դ-ով — нѣскольکو, ժամանակ չկա նշանակող ցեսկոյկուն՝ Ե-ով — некогда, ժամանակով նշանակող ցեսկոյկուն՝ Դ-ով — нѣкогда և այլն:

Հայերենի հին ուղղագրության ժամանակ հայ մանուկը դպրոցում պետք է անգիր աներ, թե որ բառը ը-ով պետք է գրվի, որը՝ յ-ով, որ բառը վ-ով, որը՝ «ւ»-ով, որ յա-ն՝ ն-ով, որը՝ յ-ով և այլն:

Սովետական իշխանության օրով մտցված ուղղագրական ուղղորդումները հին ուղղագրության մեջ տեղ գտած բարդություններն ու թերությունները, ուղղագրությունը պարզ և հստակ դարձրեց, և բառերն սկսեցին գրվել այնպես, ինչպես հնչվում են:

Նախկինում յ-ով գրվող և հ-ով արտասանվող Յակովը, Յարություն, յոյն, յոյս, յոյգ, յուշ, յղի, ինչպես և տուած, պսակուիլ, պատուով և այլ բառեր ժամանակակից լեզվում գրվում են այնպես, ինչպես արտասանվում է, այն է՝ Հակոբ, Հարություն, հույն, հույս, հույգ, հուշ, հղի, տված, պսակվել, պատվով և այլն: Նույնն էլ ուսերենի ուղղագրության մեջ նախկինում Թ-ով գրվող ֓-ով արտասանվող Өадеѣ, Өеодор, Դ-ով գրվող Ե-ով արտասանվող Դесть, нѣскольکو, нѣкогда բառերը ժամանակակից լեզվում գրվում են այնպես, ինչպես արտասանվում են, այն է՝ Фадеѣ, Феодор, есть, несколько, некогда և այլն:

Երկրորդ Դ, Է, Թ՝ W և WԹ-ն նույն ֆունկցիան են կատարում, ինչ պարզ Գ, Է, Թ, Ե և Ծ-ն և անտեղի ծանրաբեռնում են քրդական այբուրենն ու խճողում ուղղագրությունը, ապացուցենք օրինակներով. սառը և բերվող սյունակներից առաջինում գրենք պարզ Գ-ով (ղ) գրվող երեք բառ, երկրորդում՝ շեշտավոր Դ'-ով (ղ) գրվող երեք բառ, երրորդում՝ առաջին և երկրորդ սյունակների բառերն իրար հետևից գրենք պարզ Գ-ով, իսկ չորրորդ սյունակում նույն բառերը գրենք հայատառ:

qarqar'	baḡ	qarqar' = զառզառ
qъжък	baḡqə	qъжък = զժըկ
qърш	Багчо	qърш = զըրշ
		баq = բաղ
		баqчə = բաղչա ¹
		Баqчо = Բաղչո

Ինչպես տեսնում ենք, հայերեն տառերով գրվածներից, շեշտավոր Բ տառով գրվող баḡ, баḡqə, Багчо բառերը պարզ Գ-ով գրելիս ոչ միայն իրենց ճիշտ արտասանությունը չեն կորցնում, այլ, ընդհակառակն, ավելի հստակ ու դյուրարտասանելի են դառնում, ուստի հարկ չկա այբուբենի մեջ եղած Դ (զ) տառի վրա շեշտ դնելով, պարզ Գ-ի կողքին բնագրոսիկ կերպով երկրորդ Դ (դ)-ն ստեղծելու:

Ի դեպ՝ ուսանական նախկին Թ (Ֆիտա)-ով գրվող բառերի պես, այս երկրորդ Դ-ով (դ) գրվող բառերն էլ այնքան քիչ են, որ ընկ. Հ. Ջնդիի «Әлифба» («Այբբենարան») 102 էջանոց գրքում ընդամենը միայն վերոհիշյալ երեք բառին ենք հանդիպում:

Վերոհիշյալ ձևով փորձենք անշեշտ և շեշտավոր Գ, Դ-ով գրվող բառերը.

həpge	Һəсəн	həpge	= հարգե
həpс	Һəмид	həpс	= հերս
həp	Һə	həp	= հար
		Һəсəн	= Հասան
		Һəмид	= Համիդ
		Һə	= հա

Այսպեղ ևս, ինչպես տեսնում ենք հայերեն տառերով գրվածներից, շեշտավոր Ի-ով գրվող Һəсəн, Һəмид, Һə բառերն անշեշտ Ի-ով Һəсəн, Һəмид, Һə ղրելիս նույնպես իրենց ճիշտ արտասանությունը չեն կորցնում, ուստի և այբուբենում եղած պարզ Ի-ի վրա շեշտ դնելով, կարիք չկա երկրորդ ու բնագրոսիկ Ի ստեղծելու և միևնույն տառին երկու ֆունկցիա տալու:

Փորձենք անշեշտ և շեշտավոր Ә, Ә' (փափուկ ը-ով) գրվող բառերը:

ələk	ə pəbə	ələk	= ալակ
əmək	ə һар	əmək	= ամակ
əva	ə рд	əva	= ավա
		ə pəbə	= արարա
		ə һар	= արար
		ə рд	= արդ

Շեշտավոր Ә-ով գրվող ə pəbə, ə һар, ə рд բառերն անշեշտ Ә-ով ə pəbə, ə һар, ə рд գրելիս, ինչպես տեսնում ենք հայերեն տառերով գրվածներից, իրենց ճիշտ արտասանությունը չեն կորցնում, ուստի շեշտավոր Ә տառն ավելորդ է:

¹ ա — ամեն տեղ կարգալ որպես փափուկ ը:

Ինչպես վերն ստացինք, հայերեն հին ուղղագրության ժամանակ հայ մանուկը միայն երեք գեղադրում էր ստիպված անգիր անելու, թե որ բառն ինչ տառով պետք է գրվի: Նույնն էլ ողւս մանուկն էր ստիպված անելու: Մինչդեռ ողւսերենի հին ուղղագրության ժամանակ ողւս մանուկը ևս հայ մանկան պես ստիպված էր չորս գեղադրում անգիր անելու, թե երկու *есть* բառից որը պետք է *е-*ով գրվի, որը՝ *ѣ-*ով, երկու *мнѣ* բառից, որը պետք է *н-*ով գրվի, որը՝ *і-*ով, երկու *несколько* բառից, որը պետք է *е-*ով գրվի, որը՝ *ѣ-*ով, երկու *некогда*-ից որը՝ *е-*ով, որը՝ *ѣ-*ով *Филипп, Фадей, Феодор*, անուններից որը պետք է *ѳ-*ով գրվի, որը՝ *Ѳ-*ով, այնինչ քրդերենի արդի ուղղագրության ժամանակ շեշտավոր, գլխավոր գրված և երկնչյուն տառերն այնքան շատ են, որ քուրդ մանուկն ինն գեղադրում է ստիպված անգիր անելու, թե որ բառը պետք է փափուկ *q-*ով գրվի, որը՝ կոշտ *ƣ-*ով) երկուսն էլ նույնահնչյուն դ-ն), որ բառը պարզ *ə-*ով պետք է գրվի, որը՝ կոկորդային *ə-*ով (երկուսն էլ նույն փափուկ ը-ն), որ բառը՝ պարզ *h-*ով, որը՝ կոկորդային *h-*ով (երկուսն էլ նույնահնչյուն h-ն, որ բառն *O-*ով պետք է գրվի, որը՝ *Wə-*ով (երկուսն էլ "n), որ բառը՝ *K-*ով, որը՝ *K-*ով, որ բառը՝ *П-*ով, որը՝ *П-*ով, որ բառը *Р-*ով, որը՝ *Р-*ով, որ բառը *T-*ով, որը՝ *T-*ով, որ բառը *Ч-*ով, որը՝ *Ч-*ով:

Տառերի այս խառնիճաղանճությունը, բնականաբար, քուրդ մանկանը շփոթելու, երկար ժամանակ նրա միտքն զբաղեցնելու է այս գժվարություններից դուրս գալու վրա:

Բացի վերահիշյալ երկու փափուկ ը-ից՝ *ə* և *ə̃*, քրդական այբուբենն ունի նաև երրորդ՝ *ь* (կոշտ-ը), որ ողւսական *мягкий знак*-ն է:

Վերջինս, որպես արտասանվող, բայց չգրվող *ь* (ը), պետք է գործածվի ձայնավոր չունեցող բառերի մեջ և տողագրածի ժամանակ, ինչպես հայերենում երկու բաղաձայնի միջև արտասանվող, բայց չգրվող կոշտ-ը-ն:

Հայերենի պես քրդերեն լեզվի մեջ էլ բաղաձայններից հետո *ь*-ն լրսվում է, ուստի և յուրաքանչյուր գեղադրում այն գրելու կարիք չկա: Բայց արդի քրդերենում յուրաքանչյուր բաղաձայնից հետո լսվող *ь* (ը) գրվում է, ըստ երևույթին կամ բաղաձայնների կուտակումից խուսափելու համար, կամ այն պատճառով, որ եթե լսվում է, ուրեմն պետք է և գրվի, առանց նկատի առնելու, որ յուրաքանչյուր գեղադրում գրելիս բառերի ծավալը կրկնապատկվում է և կարճ, գյուրքնթեոնելի բառերը երկարում, դառնում են գժվարքնթեոնելի: Օրինակ՝ 3, 4, 5 և ավելի տառից բաղկացած բառերի մեջ *ь*-ն աջ ու ձախ գրելով ահա թե ինչ է ստացվում.

кно-ն	դառնում	է	кьно
нвиси-ն	»	»	ньвиси
мэзн-ը	»	»	мэзьн
бэзн-ը	»	»	бэзьн
дкрън-ը	»	»	дькьрън
дбшквьн-ը	»	»	дьбьшквьньн
чрəчркн-ը	»	»	чьрəчьркьрън և այլն:

Այսպիսով եռատառ բառը դառնում է քառատառ, հնգատառը՝ յոթնատառ, յոթնատառը՝ տասնատառ, ութնատառը՝ տասներկու տառանի, և տասն

ավելորդ գործածությունն այն աստիճանի է հասել, որ բաղաձայն ու ձայնավոր տառերի միջև էլ է գրվում, օրինակ՝ փոխանակ գրվելու шйер (բանաստեղծ), այս բառի մեջ էլ ш (շ)-ից հետո Ե-ն խցկվում և գրվում է шьер, որը եթե հեղելու լինենք, կստացվի ш^б-Ե-ը: Ե-ից անմասն չի մնում անգամ пружина օտար բառը, որի մեջ էլ խցկվում և գրվում է пьружин, կամ ուրիշ բառը, որ գրվում է урьс, և այլն:

Բաղաձայնների կուտակումից խուսափելու համար փորձենք քրդերենի պես հայերենում ևս բաղաձայններից հետո արտասանվող, բայց չգործածվող ք տառը գրել հետևյալ բառերի մեջ՝

Մկրտիչ — Մրկրրտիչ

Չգրգռել — չըգըրգըռել

Չճրճոս — չըճրոճըոս

Կթրթոս — կըրթըթրոս և այլն:

Ստացվեց նույն ճապարկությունը, նույն դժվար ընթեռնելիությունը, ինչ քրդերենի մեջ:

Արդի ուղղագրությամբ քուրդ մանուկը կամ կիսագրագետն ստիպված պետք է լինի բառերը հեղելով կարդալ, այն է՝ дбшквьн-ը կարդալ дь-дьш-кь-вьн, бәрдкрн-ը՝ бәр-дь-кь-рьн, чрәчркн-ը՝ чь-рә-чьр-кь-рьн, знгәзнгкрн-ը՝ зьн-гә-зьнг-кь-рьн, և այլն:

Թե այս և թե վերոհիշյալ բոլոր հանգամանքները, դժբախտաբար աչքաթող է արել նաև ընկ. Դանատ Կուրդուվը քրդերեն իր անդրանիկ քերականության դասագիրքը կազմելիս:

Ե տառի անշափ գործածությունը կարելի է տեսնել թեկուզ հենց ընկ. Հ. Ջնդիի «Әлнфба» գրքից, որտեղ բառերն ավելի կարճ են, նախադասությունները՝ ոչ բարդ: 16300 տառ պարունակող այս այբբենարանի մեջ 1386 հատը Ե տառն է, այսինքն՝ 1/10 մասը: Սակայն բացառված չէ նաև այնպիսի դեպք, երբ շարվածքի ավելի մեծ մասը բոնեն այդ ավելորդ Ե-երը: Այդ նշանակում է, որ յուրաքանչյուր 10 կամ 10-ից պակաս մամուլից մի մամուլը կբոնեն այդ ավելորդ Ե-երը: Ակներև է նաև, թե որքան թուղթ, շարվածք, հոնորար, սրբագրություն և այլն կպահանջեն այդ ավելորդ Ե-երը:

Ինչպես վերն ասացինք, քրդական այբուբենը բաղկացած է 39 տառից և վերցված է ռուսական 32 տառանոց այբուբենից, որից գուրս են թողնված Ъ, Ы և Э տառերը և ընդամենը վերցված է 26 տառ: Պարզ է, որ այս 26 տառը չէին կարող լրացնել քրդական այբուբենի 39 տառը, ուստի և այն լրացնելու համար որոշ տառերի վրա շեշտ դնելով, որոշ տառեր գլխիվայր դնելով ու ձևափոխելով, մի ուրիշ տառ է ստեղծվել: Օրինակ՝ Ե տառը գլխիվայր դնելով ստեղծվել են Ә, Ә-ի վրա շեշտ դնելով ստեղծվել է Էրկրորդ՝ կոկորդային Ә-ն, Կ-ից ստեղծվել է Կ (ճ) տառը, Դ-ից՝ Էրկրորդ Դ (դ) տառը, Ի-ից՝ Էրկրորդ Ի տառը, Ս (ս)-ից՝ Դ (դ) տառը, Դ-ից՝ Էրկրորդ Դ (դ) տառը, Կ-ից՝ Կ (ք) տառը:

Այսպիսով, քրդական ժամանակակից այբուբենը հետևյալ պատկերն ունի.

Аа — ա	Пп — պ
Бб — բ	Пп — փ
Вв — վ	Рр — բ
Гг — գ	Рр — ո
Гг — գ (կոշտ)	Сс — ս
Дд — դ	Тт — տ
Ее — ե	Тт — թ
Әә — պարզ, Ә'ә' կոկորդային — ա	Уу — ու
Жж	Фф — ֆ
Зз — զ	Хх
Ии — ի	Һһ, Һ (պարզ)
Йй — յ	Һһ, Һ (կոկորդային)
Кк — կ	Чч — չ
Кк — ք	Чч — ճ
Лл — լ	Шш — ղ
Мм — մ	Шш — շ
Нн — ն	Ьь — ղ (կոշտ)
Оо, ӖӖ, Ӗ (ո)	Qq — դ (փափուկ)
	Ww — վ (երկրորդ վ)

Հարց է առաջ գալիս, երբ ուսանական այբուբենի տառերը քրդական այբուբենի 39 տառը լրացնելու համար առանց այն էլ քիչ են, էլ ինչու են դուրս թողնված Ե, Կ, և Զ տառերը և ինչու են ստեղծված շեշտավոր տառերը, որոնք շփոթ են առաջ բերում մանավանդ սրբագրություն ժամանակ, երբ աչքից վրիպում և Դ-ն Դ-ի տեղ է դնում, Վ-ն՝ Վ-ի տեղ, Կ-ն՝ Կ-ի տեղ, Ս-ն՝ Ս-ի տեղ, Դ-ն՝ Դ-ի տեղ՝ Զ-ն՝ Զ-ի կամ Ը-ի տեղ և ընդհանրապես:

Շեշտավոր տառերն առաջ են բերում նաև ուրիշ շփոթություն, այն է՝ տպագրության ժամանակ վրայի շեշտը կոտրվում և ՕԹԳ գորտ բառը դուրս է գալիս ՕԹԳ-բեզ, ՎԶԲ-ը — աչքը դառնում է ՎԶԲ — չալ՝ անիմաստ բան՝ որ հայ ժողովրդական բառով նշանակում է թմրկահարել, ԿԶԼ-ը՝ ձմեռուկը՝ ԿԶԼ — ծեր, ԴԵԲ — քոս բառը դուրս է գալիս ԴԵԲ — մեծ, ПИР-ը — փիրը (շեյխ, հոգևոր առաջնորդ) դուրս է գալիս ПИР — պառավ և այլն:

Ինչու է Զ-ի համար ստեղծվել գլխավայր գրած Ը-ն, որ, ինչպես վերն աավեց, սրբագրության ժամանակ հաճախ մեկը մյուսի տեղ է դնում և բառն աղավաղում: Ինչի՞ համար է Կ-ն այբուբենից դուրս մնացել և Զ-ին չի փոխարինել, երբ Զ-ի նման է հնչվում: Երբ ը-ի համար գործ է ածվում Ե-ը, ինչու Ե-ի համար գործ ածել շեշտված Վ (վ) և ոչ թե Ե-ը (твердый знак-ը): Ինչու շեշտված տառերը, որոնք արարական կետավոր տառերն են հիշեցնում, փոխարինել ուսանական վերահիշյալ արմատական տառերով և այբուբենը չաղատագրել խառնիճադանճություն և ղժվարություն առաջ բերող այդ շեշտավոր և գլխավայր դրված տառերից, երբ այդ հնարավոր է:

Վերջապես, ինչու է-ով սկսվող քրդերեն բազմաթիվ բառերի համար գործ ածել ուսանական Զ տառը, որը հանրապետական է մնացել և նրա

ֆունկցիան իր ֆունկցիայի հետ միասին կատարում է բառի արտասանության ձևի փոխող *е* տառը:

Դրդական այբուրենը լրիվ լինելու համար իրականում անհրաժեշտ է 37 տառ և ոչ թե 39:

Ինչպես վերն ասացինք, քրդերեն ուղղագրության մեջ *Г* տառով գրվող ընդամենը երեք բառի ենք հանդիպում, այն է՝ *баг, багча, Багчо* բառերին: Մինչդեռ այս երեքի բառամիջում գրվող (*ղ*) տառի արտասանությանը հատուկ նշանակություն տալով պարզ *Գ-ն* (*ղ*) թողած՝ *Г* տառի վրա շեշտ դնելով բռնազրոտիկ կերպով երկրորդ *Г* (*ղ*) տառն է ստեղծված, այնինչ անհրաժեշտություն հանդիսացող ուսական *э* (*է*) տառը մոռացություն է տրված:

Դրդերեն լեզուն *э-ով* սկսվող բառեր շատ ունի, օրինակ՝ *эзди, эл, элат, элбәги, элчи, элкан, эгә, эпещә, эщыз, эмиш, эләк, эвар, этим* և այլն: Բացի արմատական բառերից, քրդերենը կվրոպականից բազմաթիվ բառեր է փոխ առնում, որոնց մեջ *э-ով* սկսվող բառերը, օրինակ՝ *экскурсия, экспедиция, экспонат, энциклопедия, экспансия, электрик, экскаватор, этюд, экран* և այլն զգալի տեղ են գրավում, բայց *э-ի* բացակայության պատճառով նրա ֆունկցիան հանձնված է *е* տառին, որի գործածությունը փոխում է *э-ով* սկսվող բառերի արտասանության ձևը, ահա թե ինչպես. *эл-ը* դառնում է *ел*, *элат-ը*՝ *елат*, *элчи-ն*՝ *елчи*, *эгә-ն*՝ *егә*, *эпещә-ն*, *епещә*, *экскурсия-ն*՝ *екскурсия*, *электрик-ը*՝ *електрик*, *экспедиция-ն*՝ *експедиция*, *экпансия-ն*՝ *екпансия*, *этюд-ը*՝ *етюд*, *Эмин* անունը՝ *Емин*, և այլն:

Նույնն էլ *ц* տառի նկատմամբ: Քրդերենը *ц* (*ց*) տառ չունի և մինչև քրդական այբուրենի ստեղծումն այդ տառի պահանջը քրդերեն լեզուն չէր պահում: Այժմ, երբ քուրդ ազգի համար գիր ու գրականություն է ստեղծված, և նա իր մայրենի լեզվով գրքեր ու թերթ է հրատարակում՝ հարևան ժողովուրդներից փոխ առնելով *ц-ով* գրվող բազմաթիվ բառեր, քրդական այբուրենի մեջ ուսական *ц-ն* մտցնելը դարձել է օրվա հրատապ խնդիր և գործին դիտակ քուրդ ընկերների մտահոգության առարկա:

Քրդերենը փոխ առնելով *революция, коллективизация, национализация, машинизация, экспедиция* և բազմաթիվ այլ բառեր, *ц-ի* բացակայության պատճառով գործ է ածվում երկնչյուն *тс-ն* և գրվում է *револйутсия, колективизатсия, национализатсия, машинизатсия, экспедитсия, ինչպես և Յուլակ, Տարոնցի* և այլ անուններն ու ազգանունները գրվում են *Тсолак* կամ *Солак, Таронтси* և այլն:

Այժմ, երբ քրդերեն լեզվով լույս է տեսնում «*Ռյա թագա*» թերթը, այս հարցերի քննարկումը դառնում է առավել ակտուալ խնդիր:

Արդ՝ քրդական այբուրենը շեշտավոր տառերից ազատագրելու, ինչպես և *э* և *ц* տառով լրացնելու համար, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է.

1. Նույնանիշ՝ երկուական *Գ, Դ, Է, Ը, Թ, Ծ, Ե, Վ, Ծ, ՎԹ* տառերը սղել, նրանցից հանելով վերջինները՝ *Դ, Ը, Թ*՝ *Վ* սրանց ֆունկցիան թողնել *Գ, Է, Թ* և *Ե* տառերին, որոնք, ինչպես վերն ասացուցվեց, լրիվ փոխարինում են շեշտավոր *Դ, Ը, Թ* և *Վ-ին*:

2. Այբուրենը լրացնել ուսական *э* (*է*) և *ц* տառով:

3. Քրդերեն բառերի կարճությունն ու հստակությունը պահպանելու համար սահման դնել ե (ը) տառի գործածության և այն գործածել միայն ձայնավոր չունեցող բառի վերջին վանկում և տողագարձի ժամանակ:

4. Քանի որ Յ-ն շրջոնք գրված ը տառն է և սրբագրության ժամանակ աչքից՝ վրիպելով հաճախ մեկը մյուսի տեղ է դնում, անփորձ ընթերցողը կարդում է ու կարդացածի միտքը չի հասկանում, և քանի որ քրդական այբուրենը ուսսականից է վերցված, իսկ տառերը մեկը մյուսին հաջորդող պայմանական նշաններ են, Յ տառը փոխարինել քրդական այբուրենից դուրս ֆաղած աղատ Կ (կոի) տառով, որը համարյա (փափուկ ը) տառի նման է հնչվում, Վ (ճ) տառը փոխարինել ուսսական Շ (твердый знак)-ով, Դ տառը՝ Թ-ով, որ ուսսական նախկին Թ (ֆիտան) և հունական թետան է, ձախ կողմից վերևից ներքև հորիզոնական գիծ ավելացրած, Բ տառը փոխարինել Ե-ով, որ ուսսական Ո-ն է, աջ կողմի ճյուղի ներքևի ծայրը գեպի վեր կլորացրած:

Դանի որ քրդական այբուրենն ամբողջապես ուսսականից վերցնելու սկզբունքը խախտված է և այնտեղ օտար տառեր են մտել, այն է՝ Ո, Գ, Օ և Վ-ն, ապա նույնը կիրառել նաև ք և փ-ի համար և շեշտավոր Կ (ու փոխարինել քրդական հին այբուրենում գործածված լատինական ֆ (f)-ով և գործածել որպես ք, իսկ Ո-ն՝ Կ-ով, որը հին այբուրենի մեջ էլ գործ էր անում որպես փ: ք-ի համար, ֆ-ն և փ-ի համար Կ հանրաժանով և ավելի սաղական հնչյուններ են, քան շեշտված Կ և Ո-ն:

Այսպիսով, մեր առաջարկած շտկումներով ու լրացումներով քրդական այբուրենն ազատագրվում է ավելորդ չորս տառից՝ Դ՝ Թ՝, Կ՝, Վ, ինչպես և արմատական տառերի կրկնություն հանդիսացող շեշտավոր և գլխիվայր գրված 8 տառից և, ընդգրկելով Յ և Վ տառերը, բովանդակում է 36 արմատական տառ, որ միանգամայն բավական է քրդերենի բոլոր արտահայտությունների համար և ներկայացնում է հետևյալ պատկերը.

Аа — ա	Ии — и	Пп — պ	Хх — խ
Бб — բ	Йй — յ	Рр — ր	Һһ — հ
Вв — վ	Кк — կ	Сс — ս	Чч — շ
Гг — գ	Ғғ — ք	Гь гь — ո	Ъъ — ճ
Дд — դ	Лл — լ	Сс — ս	Щщ — ջ
Ее — ե	Мм — մ	Тт — տ	Шш — շ
Ыы — ր (փափուկ ր-ա)	Нн — ն	Ѳѳ — թ	Ьь — ը (կոշտ)
Жж — ժ	Оо — օ	Уу — ու	Ээ — է
Зз — ղ	Ӗӓ — ու (ո)	Фф — ֆ	Qq — դ
			Цц — ջ

Մի քանի խոսք էլ քրդական ազգանվան ածանցի մասին:

Քրդական ազգանվան ածանցը գրվում է բառի սկզբում: Օրինակ՝ Լթե անունն է Дуко, իսկ ազգանունը՝ Дрбас, ասում են Дуко е-Дрбас, այդպես էլ՝ Смо е-П’олат, Феро е-Надр և այլն: Բայց, չգիտես թե ինչու, ազգանվան նախածանցն ընկել է անվան վերջը և անունն ազգանվան պաշտոն է կատարում, իսկ ազգանունը՝ անվան, օրինակ՝ Դուկոն գրվում է Դուկոն Դրբաս, Սմոն՝ Սմոն-Փոլատ, Ֆերոն՝ Ֆերոն-Նադր և այլն:

Դուրս է գալիս, որ ազգանունները ոչ թե Դրրասը, Փոլատն ու Նադրն են, այլ՝ Դուկոն, Սմոն ու Ֆերոն:

Ապացուցելու համար այժմ հարց ու պատասխանի ձևով բերենք կենդանի խոսակցության մի քանի օրինակ՝

К'е нвисий?	—	Ո՞վ է գրել, ո՞վ գրեց
Дуко	—	Դուկոն
Кижан Дуко	—	Ի՞նչ Դուկո, որ Դուկոն
Дуко е-Дрбас	—	Դրրասի Դուկոն
К'е гот?	—	Ո՞վ ասաց, ո՞վ է ասել
Смо	—	Սմոն
Кижан Смо	—	Ի՞նչ Սմո, որ Սմոն
Смо е-Полат	—	Փոլատի Սմոն

Դժգոհական անուններին և ազգանուններին իրենց իսկական դերը տալու համար, անվան վերջում սխալմամբ դրված ածանցն անհրաժեշտ է տանել իր տեղը՝ ազգանվան սկիզբը, որպես նախածանց և գրել Дуко е-Дрбас, Смо е-Полат, Феро е-Надр և այլն, ինչպես եվրոպական ձևն է, օրինակ՝ Էդվարդո դ-Անուֆրիո, դ-Աստրյե, դ-Արրյուսե և այլն:

* * *

Անելով այս համեատ առաջարկը, մեր ցանկությունն է հեշտացնել քուրդ աշխատավորության գրագիտությանը զարկ տալու գործը:

Հույս ունենք, որ հարցին գիտակ մարդիկ կարձագանքեն մեզ և խընդիրը բազմակողմանի քննության կենթարկեն: